

НОВІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОРІЧ

Статтю присвячено особливостям неофразем в українській мові кінця XX – початку XXI сторіч. Матеріалом для дослідження слугували запозичені й питомі нові фразеологізми (понад 100 одиниць), не зафіксовані у фразеологічних і тлумачних словниках, що функціонують у масмедійному, розмовному, інтернетному та почасти в художньому дискурсах. Розглянуто джерела походження неофразем, їхні семантичні, структурні й морфологічні особливості. Уведено до наукового обігу значну кількість некодифікованих нових фразеологізмів.

Ключові слова: фразеологія, новий фразеологізм, неофразема, запозичені фразеологізми, внутрішні запозичення, дискурс.

Drobotenko V., Styshov O. New Phraseologisms in the Ukrainian Language of the Late 20th and Early 21st Centuries. *The article is devoted to new phraseology in the Ukrainian language of the late 20th – early 21st centuries. The relevance of the work is determined by the need to study the dynamics of the phraseological subsystem. The purpose of the article is to identify, record and analyze various new phraseological units, in particular the main sources of their replenishment, thematic groups, partly their semantic, structural and morphological features. The tasks of the work: 1) to introduce a certain layer of new phraseology into scientific circulation; 2) to identify and present the main sources of replenishment of new phraseological units in the researched period; 3) to classify the studied phraseological units by thematic groups; 4) to partially consider the semantic, structural and morphological features of the above-mentioned units. The material for the research was actually new Ukrainian phraseology (more than 100 units), which function in mass media, conversational, the Internet, and partly in artistic discourses. Two main sources of enrichment of the modern Ukrainian language with new idioms have been identified and considered. Firstly, these are external borrowings from the English language and its American version, as well as from the Russian language. So far, new phraseological units from other languages have been isolated. The effect of the globalization trend, which is manifested in the significant growth of the corpus of new phraseological units from the English language, in particular in the socio-political, military, economic and industrial-professional spheres, is evidenced, and the factors that led to this are presented. Among new borrowings from the Russian language, phraseological units of a colloquial character predominate, and book ones are rare. Secondly, an effective source of replenishment of the Ukrainian language is national phraseological neoplasms, which reflect the life of modern Ukrainian society. Among a number*

of thematic groups of Ukrainian phraseology, the military one significantly prevails. Internal borrowings, which are units from colloquial speech and social dialects, also contribute to the enrichment of the national phraseological system. Another source of modern Ukrainian phraseology is revived established units. The article also pays attention to semantic, structural and morphological features of new phraseological units.

Therefore, the active borrowing and creation of specific new phraseological units is caused by the active interaction of external and internal linguistic factors that contribute to the dynamics of the national phraseological subsystem. They convincingly prove that nowadays the Ukrainian language is intensively developing, living a full and natural life.

Key words: *phraseology, new phraseology, neophrase, borrowed phraseology, internal borrowing, discourse.*

Вступ

Активізація в кінці XX – у першій половині XXI сторіч процесів соціальної динаміки в Україні відповідно сприяли істотній лінгводинаміці – інтенсифікації неологізації лексики й фразеології рідної мови. У цей період засвідчено бурхливий розвиток проміжного рівня української лінгвальної системи – фразеологічного. Визначальну роль у його збагаченні відіграють різноманітні за структурою, семантикою та функційно-стилістичними особливостями нові усталені одиниці, що виникають на основі слів, вільних словосполучень і речень. «Пошуки нової функціонально-мовленнєвої парадигми в останні роки викликали пильну увагу вчених до природи фразеологічних одиниць (ФО) як знаків вторинного найменування з потужним емоційно експресивним та оцінним потенціалом, як репрезентантів матеріальної й духовної культури, показників особливостей асоціативно-образного мислення» (Мілева, 2005: 1).

Важливі процеси збагачення й розвитку фразеологічних систем мов (як літературних, так і загальнонародних, авторських) в останні десятиріччя постійно перебувають у полі зору українських і зарубіжних лінгвістів (В. Ужченко, Д. Ужченко (2007), В. Чабаненко (2001), О. Селіванова (2004), Ж. Краснобаєва-Чорна (2016), Н. Венжинович (2018), Н. Скиба (2005), Л. Пашинська (2011), Н. Коваленко (2021), Н. Burger (2007), W. Fleischer (2015), A. Naciscione (2010), W. Chlebda (2011), І. Каліта, Н. Сівіцкая, В. Ляшчынская (2019) та ін.). Однак неофраземи в сучасній українській мові постійно запозичуються

й творяться, задовольняючи номінативні й емоційно-експресивні потреби соціуму, а тому закономірно потребують ґрунтовного студіювання. Вони сприяють динаміці української мови загалом і фразеологічній її підсистемі зокрема. Це й визначає актуальність цієї статті.

Мета статті – виявити, зафіксувати й проаналізувати різноманітні нові фраземи, зокрема головні джерела їх поповнення, тематичні групи цих стійких одиниць, почасти семантичні, структурні й морфологічні особливості. Основні завдання розвідки: 1) увести до наукового обігу певний шар різноманітних неофразем, що становлять як лінгвістичний інтерес, так і суто практичний, особливо лексикографічний; 2) виявити й подати основні джерела поповнення нових фразеологізмів у досліджуваній період; 3) класифікувати досліджувані одиниці за тематичними групами; 4) почасти розглянути семантичні, структурні й морфологічні особливості неофразем.

Предметом нашої уваги є не зафіксовані в лексикографічних працях неофраземи (понад 100 одиниць), вибрані з дискурсу різноманітних сучасних українськомовних масмедіа та з розмовного й інтернетного дискурсів, почасти з художньої літератури, що охоплюють значний часовий проміжок, зокрема 1991–2022 роки.

У пропонованій розвідці об'єкт вивчення фразеології розуміємо в широкому плані – до її складу включаємо, крім ідіом, будь-які фразеологізми, а також прислів'я, приказки, крилаті вислови, афоризми, сентенції, усталені перифрази, образні народні порівняння, усталені вислови з анекдотів і жартів, стійкі терміносполучення тощо.

Методи дослідження

У цій статті методи й методики дослідження зумовлені специфікою вивчення матеріалу й метою його студіювання. Аналіз досліджуваних фразеологічних одиниць проведено за допомогою традиційних загальнонаукових методів – *аналізу, синтезу, індукції, дедуції*. Використано декілька лінгвістичних методів, зокрема такі: *метод спостереження* (для виявлення нових фразем у зазначених вище джерелах); *описовий метод* (для інвентаризації й класифікації емпіричного матеріалу); *метод порівняння* (для порівняння некодифікованих ФО з кодифікованими); *індуктивний метод* (із метою визначення на пряму аналізу від накопичення корпусу студіюваних одиниць до їх систематизації); *функційний метод* (дав змогу розкрити функції

неофразеологізмів у масмедійному, інтернетному й почасти художньому дискурсах); *компонентного аналізу* (з метою визначення семантики й усебічного вивчення значень досліджуваних фразеологізмів); *контекстний аналіз* (дав змогу безпосередньо визначати умови текстового використання розглядуваних фразем); частково використано *кількісний аналіз* та ін.

Виклад основного матеріалу

Нові фраземи – продукт своєї доби, а тому закономірно відбивають історичні, соціальні, воєнні, культурні та інші реалії та поняття як сучасної України, так і світового масштабу. Вони органічно входять у наявну українську мовну картину світу, детерміновану процесами соціодинаміки. Фразеологічна картина світу етносу та фразеологічна система рідної мови, залишаючись значною мірою консервативними, усе-таки поступово й неминуче змінюються в діахронійній перспективі. Доведено, що в періоди докорінних змін (революції, війни, зміни політичного й економічного укладу, міжконфесійні суперечності та ін.) у певному соціумі чи країні мова розвивається динамічніше. Особливо наочно це виявляється на лексичному, словотвірному та фразеологічному її рівнях. Щодо останнього ярусу слушним є зауваження: «Можна вказати на два типи змін у фразеології – історичні, об'єктивні, зумовлені самою природою існування мови, та індивідуально-авторські, okazіональні, суб'єктивні, спричинені намаганням оновити образність традиційних усталених виразів, посилити їх експресивність, припасовуючи до контексту» (Ужченко, & Ужченко, 2005: 169–170).

Істотне значення в лінгвістичній науці має з'ясування основних джерел збагачення фразеологічного фонду української мови в кінці ХХ – у першій половині ХХІ сторіч. Зібраний нами й опрацьований фактичний матеріал засвідчив, що в аналізований період нові міжстильові, книжні й почасти розмовні фразеологізми активно поповнювалися за рахунок запозичення з різних мов. Це переконливо доводить потужну дію глобалізаційної тенденції в сучасній українській мові. Характерна особливість названого процесу – істотне домінування іншомовних неофразем, що походять із англійської мови та її американського варіанта. Адже названа лінгвальна система є мовою номер один на сучасному етапі розвитку людства – по суті вона

стала світовою. На нашу думку, цьому сприяє ще ряд чинників позамовного характеру: а) відкритість України; б) посилення міжнародного співробітництва в галузях політики, економіки, науки, спорту, культури, туризму тощо; в) інтенсивне зростання комп'ютеризації та інтернетизації в українському суспільстві; г) поступове зростання в Україні числа громадян, що володіють іноземними мовами; ґ) посилення процесів мовної взаємодії між народами; д) зникнення цензури й самоцензури; е) інтелектуалізація українців та ін. Однак ми не применшуємо ролі ряду внутрішньомовних чинників, що є також надзвичайно вагомими.

Серед чималого масиву нових запозичених фразем з англійської мови та її американського варіанта кількісно переважають усталені одиниці суспільно-політичного характеру: *політичний розворот* (із англ. *political reversal*) 'різка зміна політичних поглядів або курсу до навпаки'; *острівна ментальність* (з англ. *island mentality*) 'почуття винятковості й зверхності окремих замкнених соціумів (переважно острівних)'; *дегуманізація ворога* (з англ. *dehumanization of the enemy*) 'пропагандистська технологія, скерована на формування образу ворога як безжалісного агресора'; *нечестивий союз (альянс)* (з англ. *unholy union (alliance)*) 'об'єднання країн, що порушують узаконені міждержавні норми, морально-етичні настанови' та ін. Пор. у контекстах: **Політичний розворот:** президент Сербії пояснив, коли країна може підтримати санкції проти РФ... Нагадаємо, раніше президент Сербії заявив, що не підтримає запровадження санкцій проти РФ (ТСН, 13.08, 2022, 14:18); *Будь-яка війна породжує сплеск пропаганди й дегуманізацію ворога* (<https://armyinform.com.ua/2020/12/28/kreml-prodovzhuye-demonizuvaty-obraz-ukrayiny-abo-stari-novi-tehnologiyi-propagandy/>); **Нечестивий альянс** між Росією, Іраном і Вірменією виник незважаючи на орієнтацію на західні цінності, проголошену прем'єр-міністром Вірменії Ніколом Пашиняном. Дії говорять більше, ніж слова: ряд фактів, які легко перевірити, однозначно свідчать, що Вірменія є основним центром постачання підсанкційних (включаючи військові) товарів, які підтримують російську агресію в Україні, і забезпечує пряме сполучення між Іраном і Росією. Іран визнає безпеку Вірменії своїм головним пріоритетом (<https://uk.eureporter.co/world/armenia/2023/04/02/iran-armenia-russia-the-axis-against-ukraine-revealed/>). Поява й активне функціонування названих неофразем є

цілком закономірним явищем, адже сучасні засоби масової комунікації й інтернет-дискурс найбільше сконцентровані на розкритті соціальних проблем і подій, міждержавних взаємовідносин, політичної боротьби тощо. Такі стійкі одиниці збагачують і розширюють суспільно-політичну фразеологічну мікросистему. Вони є дієвим чинником політпропаганди й навіть зомбування респондентів. Також новозапозичені з англійської мови фразеологізми охоплюють і характеризують різноманітні інші сфери життя та діяльності сучасної української й зарубіжних спільнот, зокрема: 1) воєнну: *гібридна війна* (з англ. *hybrid warfare*) ‘комбіноване використання ворогом масштабних засобів інформаційно-психологічного впливу, дозволеної та забороненої зброї, тероризму, диверсій, партизанської війни, проведення “активних” заходів розвідкою та іншими спецслужбами, фінансових і енергетичних важелів, дипломатії, кібератак задля досягнення політичних і військових цілей’; *злі птахи* (з англ. *angry birds*) ‘дрони-камікадзе’; 2) економічну: *індекс бігмака* (*БігМака*) (з англ. *bigmak index*) ‘неофіційний спосіб визначення паритету купівельної спроможності’; *електронний капкан* (з англ. *electronic trap*) ‘міжнародні санкції щодо юридичних і фізосіб на проведення економічної та банківської діяльності’; 3) виробничо-професійну: *цифрові кочівники* (з англ. *digital nomads*) ‘особи, які працюють дистанційно та мають змогу подорожувати по світу, не відриваючись від своєї роботи’; *офісний планктон* (з англ. *office plankton*) ‘низькокваліфіковані працівники офісів, найнижча й найчисельніша ланка робітників, які виконують певні функції, як правило, сидячи за комп’ютером’ та ін. Пор. у контекстах: *Гібридна війна триває на всіх фронтах, цього разу наші вороги добралися вже й до керівництва Генштабу. Про це йдеться у повідомленні, яке з’явилося у соцмережі на сторінці начальника Генерального штабу Збройних сил України Віктора Муженка вранці 12 травня: «Вкотре моя сторінка була зламана і поширена публікація провокаційного політичного змісту. Нагадую всім, військові не втручаються в політичні процеси в країні»* (газ. «Україна молода», 14.05, 2019); *Після поновлення роботи ресторанів мережі McDonald’s в Україні, вперше з початку війни з’явилася можливість вирахувати “індекс Бігмаку”, а відтак, визначити скільки реально на сьогодні коштує гривня* (газ. «Дзеркало тижня», 20.09, 2022, 14:29); *Подати документи на візу для “цифрових кочівників” можна на сайті департаменту поліції та прикордонної*

охорони або в посольстві Естонії (<https://zib.com.ua/ua/143817.html>). На нашу думку, ураховуючи тенденцію до інтернаціоналізації, і надалі процес запозичення фразеологізмів із англійської мови та її американського варіанта лише посилюватиметься.

Проаналізований фактичний матеріал засвідчує, що 3-поміж запозичених фразем другу позицію посідають входження з російської мови. Очевидно, існує низка чинників, серед яких виділяємо такі: 1) генетична близькість російської і української мов; 2) структурно-семантична подібність цих східнослов'янських мов; 3) тривалий період перебування (понад 300 років) української мови під істотним впливом російської; 4) поки що значним відсотком росіян і російськомовного населення в Україні; 5) до початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну (до 24 лютого 2022 року) було домінування російськомовних масмедіа та книжкової продукції; 6) лінгвальна мода на певні російські фразеологізми й мовні смаки певних верств населення та ін. Серед запозичених із названої мови фразеологізмів зафіксовано переважно стійкі одиниці розмовного характеру: *мамо (мама) не горюй* (із рос. *мама не горюй*) ‘вислів має емоційно-експресивний характер: слугує для підкреслення будь-якого факту, посилюючи тим самим його зміст і акцентуючи на його неординарності, засвідчуючи успішну реалізацію певних планів, сильного потрясіння тощо’; *скинути (кинути) бомжа* (із рос. *сбросить (бросить) бомжа*) ‘надіслати кому-небудь безкоштовне СМС-повідомлення з проханням передзвонити’; *водити хороводи* (з рос. *водить хороводы*) ‘налагоджувати контакти, мати певні стосунки’ та ін. Пор.: *Бойовики таке витворяють, що **мама не горюй!*** (myslovo.com dictionary); *Отже, як відправити “бомжа”, розберемо далі. Так, у народі, така форма спроби зв’язатися з потрібним абонентом, називається “**скинути бомжа**”.* Пов’язано це з відсутністю коштів на рахунок відправника (<https://tarifec.com/ua/vodafon-perezvoni-mne.html>); *Впливовий англійський тижневик The Economist, аналізуючи нинішню ситуацію на Сході Європи, покепкував із Польщі карикатурою: біле орля (символом країни є білий орел) береться **водити хороводи** з російським ведмедем та німецьким чорним орлом. Це досить ризикована й непевна гра... (ж-л «Укр. тиждень», №51 (164) 19.12, 2010, 00:00).* Значно рідше фіксуємо книжні усталені одиниці: *руський мір / русский мір / русский мир* ‘російська державна ідеологія та політична

технологія, яка є одночасно обґрунтуванням і інструментом для втручання Російської Федерації у внутрішні справи пострадянських країн, а також окупації частини їхньої території». Напр.: *На сьогодні під “руським миром” розуміється певна спільнота людей (як деякі дослідники називають “цивілізація”), яка існує завдяки наявності певних міфологем, що їх поділяють учасники цієї спільноти (Школа політичної аналітики НаУКМА)*.

Поки що запозичені неологізми з інших мов є поодинокими. Наприклад, зафіксовано нову стійку одиницю: *італійський страйк* (з італ. *Sciopero italiano*) ‘протест, що полягає в пунктуальному виконанні працівниками своїх посадових інструкцій, аж до безглузвих параграфів і розпоряджень, що суттєво шкодить ефективності виконуваної роботи’. Напр.: *Уночі 29 вересня залізничники Криворізького локомотивного депо розпочали акцію протесту – так званий “італійський страйк”, який передбачає ретельне й прискіпливе, до дрібниць, дотримання працівниками усіх посадових інструкцій. Залізничники не випускали з депо рухомий склад, заявляючи про його технічну несправність* («Радіо Свобода», 30.09, 2020, 17:02).

Другим потужним джерелом збагачення фразеологічної системи української мови є питомі новотвори. Такі ФО – це відображення зрізу сучасного українського суспільства, зокрема його життя, менталітету, боротьби, перемог і страждань, подолання хвороб, побуту, сміхової культури тощо.

Значний корпус зафіксованих неологізмів є аргументованим доказом того, що з-поміж ряду тематичних груп істотно переважає воєнна. Це переконливо свідчить про потужний вплив екстралінгвального чинника як на сучасну фразеологічну підсистему зокрема, а також на сучасну українську мову загалом. Саме в цей період виникла й активно функціонує значна кількість нових стійких одиниць. Передусім це фразеологізми про знищення ворогів, на зразок: *іти (піти) за російським кораблем* ‘1) іти геть; 2) зазнавати поразки; бути знищеним, гинути’; *загальна могилізація* ‘процес цілковитого знищення мобілізованих російських окупантів на теренах України’; *робити шашлик з кого-небудь* ‘знищувати загарбників потужним вогнем’ та ін. Пор. у контекстах: ... *сьогодні жодна європейська країна не пускає до своїх портів російські кораблі – вони пішли слідом за воєнним російським кораблем* (industry.segodnya.ua); ПТРК “Стугна”:

вчимос^я **робити шашлик** з окупанта (<https://mil.in.ua/uk/blogs/stugna-shashlyk-z-okupanta/>).

На позначення різних воєнних стратегій і тактик, бойових дій фіксуємо такі неофраземи: **прийом удава** ‘поступово стискувати вороже угруповання, на даючи йому можливості поповнити запаси боєприпасів, палива й продовольства; потрохи завдавати ураження та змушувати до здачі’; **тисячі бджолиних укусів** ‘завдання точкових вогневих ударів по складах із боєприпасами й паливно-мастильними матеріалами та по важливих логістичних об’єктах противника’; **тисячі порізів** ‘велика кількість високоточних обстрілів логістично-тилової інфраструктури російської армії, спрямована на виснаження загарбника’ тощо. Напр.: ЗСУ застосовують тактику **тисячі порізів**: Подольак про великий контрнаступ (<https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20220831-zsu-zastosovuyut-taktyku-tysyachi-poriziv-podolyak-pro-velykyj-kontrnastup/>).

Українська мова, як і більшість мов світу, оперативно відреагувала на коронавірусну хворобу (COVID-19) не лише в лексиці (поява й функціонування значної кількості слів), а й почасти в фразеології: **чума XXI століття** ‘Covid-19’; **масковий режим** ‘запровадження обов’язкового носіння масок або респіраторів для забезпечення від коронавірусу’. Пор.: *І попри те, що більшість випадків хвороби минає без ускладнень, а в інтернеті можна знайти всю необхідну інформацію про симптоми та способи зараження, для багатьох вірус COVID-19 досі оповитий містичним ореолом. То що це? Чума XXI століття, яка знаменує собою кінець людства чи чергове сезонне захворювання?* (<https://suspilne.media/22072-do-cogo-tut-korona-9-najposirenisih-zapitan-pro-covid-19/>); *Повернутися до маскового режиму через збільшення захворюваності на коронавірусну хворобу вирішили в Черкасах* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3601595-u-cerkasah-zaprovadzuut-maskovij-rezim-u-transporti-j-trc.html>).

Варто акцентувати, що важливим джерелом поповнення фразеології рідної мови є внутрішні запозичення – ФО із розмовного мовлення й соціальних діалектів (різних жаргонів й аргю). Такі усталені одиниці в розмовному, масмедійному, інтернетному й художньому дискурсах «виконують функцію посилення експресії, створюють ілюзію невимушеної бесіди з реципієнтом» (Скиба, 2005: 8). Зокрема, в останні роки живе розмовне мовлення збагатилося новими

фраземами, що вже активно проникли й у масмедіа, інтернет-дискурс і в художню літературу: *працювати під чорним прапором* ‘1) нелегально; 2) отримувати зарплату в конверті, ухиляючись від оподаткування’; *бити по хвостах* ‘відставати, запізнюватися з певними рішеннями або діями’; *з екскурсією* ‘дуже довго їхати, добиратися кудись із зупинками, затримками’ та ін. Пор.: *Копанки та нелегальні вугільні кар’єри, існуючі в Україні вже не одне десятиліття, виникли як стихійний народний бізнес, але з часом оформилися в самостійну галузь економіки. Сьогодні в них видобуваються мільйони тонн чорного золота. І якщо на початковому етапі розвитку нелегальної вугільної галузі весь видобуток йшов під чорним прапором, то з часом подібні фокуси стали неможливі* (https://texty.org.ua/articles/48634/Kopanky_ta_peresivy_Khto_i_jak_legalizuje-48634/); *У шиномонтажний майстерні я нині працюю під чорним прапором* (із розмовного мовлення); *Менше проводити нарад, будувати оборону і поставляти у війська техніку. Це головне... І керівництво повинно бути на сторожі всіх моментів, детально вивчати розвідувальну обстановку, щоб ми могли працювати на перспективу, а не “бити по хвостах”...* (<https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20160810-1591766/>). У наведених вище фраземах чітко відображена національна специфіка, креативність українського народу. Також, на нашу думку, ряд неофразем створено працівниками масмедіа спеціально саме під цей стильовий різновид мови.

Переконливими прикладами нових фразеологізмів, що зародилися в різних жаргонах, є такі: *точка нуль* (військовий соціолект) ‘передова на фронті, тобто частина лінії оборони, найближча до ворога’; *за шість пунктів (очок)* (зі спортивного жаргону) ‘надзвичайно напружена боротьба в грі (переважно у футболі)’; *тримайте мене семеро* (з молодіжного соціолекту) ‘вислів, що використовується в разі отримання сильних емоцій’; *повний фариш* (із соціолекту автомобілістів) ‘максимальна комплектація автомобільного салону’ та багато ін. Хоча остання ФО вживається також і з модифікованою семантикою – ‘максимум належних зручностей’. Напр. у контексті: *Номер у цьому готелі – повний фариш* (із розмовного мовлення).

Зафіксовано ФО із злодійського й в’язничного арготу, що в останні десятиліття проникли й активно функціонують (перебувають “на слуху”) в розмовному мовленні, інтернет-дискурсі та в масмедіа. Це

фраземи на зразок *гнати (мести, нести) пургу* ‘говорити, писати дурницю, нісенітницю, щось абсурдне’; *фільтрувати базар* ‘думати, що говорити; контролювати своє мовлення’; *забити стрілку* ‘призначити час і місце зустрічі, домовитися про зустріч (іноді для з’ясування стосунків, розборок)’; *помножити на нуль* ‘убити, знищити кого-небудь’ та ін. Пор.: *Ще одним важливим здобутком останніх років стало те, що вороже налаштовані щодо статусу державної мови політики, блогери почали боятися народної реакції, почали все частіше, як то кажуть, “фільтрувати базар”, стараються не демонструвати своєї зневаги відкрито, як було за часів Януковича* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3282909-ukrainska-mova-vigidna-ukraini-ce-nastilki-ocevidno-so-navit-smisno-ce-dovoditi.html>).

Ще одним, хоча й менш дієвим джерелом сучасної української фразеології є актуалізовані (відроджені) усталені одиниці, які трактуємо як “функційні неологізми”: *чорна мітка* ‘звинувачення, висунуте певним співтовариством одному з його членів, щодо порушення порядків, правил, звичаїв; знак загрози, попередження про майбутні неприємності, розправу й т. ін.’; *(уже) пізно пити боржомі* ‘пізно вживати певних заходів, рятувати ситуацію, коли вже все втрачено’ (уперше цю ФО було вжито у творі І. Ільфа і Є. Петрова «Дванадцять стільців»); *корисні ідіоти* ‘люди, що виявляються (випадково чи через наївну віру в роботу заради спільного блага) корисними для прагматик інших людей (які шукають особисту вигоду)’; *вантаж двісті* ‘убитий, загиблий військовий’; *вантаж триста* ‘поранений воїн’ (дві останні фраземи відомі ще з періоду війни СРСР в Афганістані як умовні кодовані позначення) та ін. Пор.: *У справі збереження контролю за мізками українців імперії допомагають (крім штатної агентури) й “корисні ідіоти” Кремля, які ніяк не можуть звільнитися від радянської ностальгії, а деякі навіть навчилися робити на цьому медійний бізнес, експлуатуючи схильність людей похилого віку ідеалізувати минуле, часи їхньої молодості* («Радіо Свобода», 20.07, 2018, 18:30); «Північ» має один *“вантаж двісті”* та п’ять – *“вантаж триста”* (заголовок статті) (газ. «Рівне вечірнє», 16.10, 2014, 10:09).

У результаті опрацювання чималого масиву дібраних фразем було виявлено, що за семантичною класифікацією серед нових усталених одиниць переважають фразеологічні єдності. Такими, наприклад, є стійкі утворення *небесна сотня* ‘назва загиблих учасників

Євромайдану, мирних протестувальників, проти яких диктаторський режим застосовував тортури та зброю»; *диванна сотня* 'ті, хто не бере участі в реальних протестах чи бойових діях, але активно коментує їх віртуально, розповідаючи, що і як варто робити / не робити'; *ноги від вух* 'дуже довгі й гарні ноги (про дівчат і жінок)' та ін. Пор.: **Ноги від вух: довгоногі красуні Голлівуду** («ТСН», 08.04, 2019, 11:40).

За структурною класифікацією домінують підрядні стійкі словосполучення: *рояльне голосування* 'протизаконні дії депутатів різних рівнів, що на засіданнях голосують замість інших відсутніх осіб за їхньою згодою та / або дорученням; кнопкодавство'; *нульова толерантність* 'нетерпимість'; *вибіркове правосуддя* 'використання правлячими колами держави судочинства для боротьби зі своїми опонентами' тощо. Напр.: *Резніков привітав позицію США з приводу чергової спроби ядерного шантажу РФ – нульова толерантність до російської брехні* (газ. «Gazeta.ua», 25.10, 2022, 01:30).

Засвідчено, що за морфологічними особливостями найбільшу кількість серед нових стійких утворень становлять іменникові й дієслівні одиниці: *ділова копійка* 'мале дитя, яке поводить себе виключно, манірно, намагаючись привернути до себе увагу'; *скелет у шафі* 'певний ретельно приховуваний факт біографії (особистий, сімейний, корпоративний і т. ін.)'; *голосувати гаманцем* 'підтримувати якогось виробника чи продавця продукції, товару, послуг тощо': **Скелети у шафі, які ніколи не потрібно розповідати друзям** (<https://ukr.media/psihologiya/379240/>); *На думку виноробів, найкращим контролером якості продукту повинна стати конкуренція, а за смак вина має голосувати гаманцем покупець* (газ. «Економічна правда», 05.06, 2019, 07:30).

Переважає більшість проаналізованих вище нових фразеологізмів завдяки активному функціонуванню в розмовному мовленні, масмедіа, інтернет-дискурсі, а також художній літературі стали загальновідомими й узуальними, а тому потребують унормування й кодифікації. Однак, як уже зазвичай ведеться, лексикографічні праці відстають від реального розвитку мови.

Висновки

Отже, інтенсивне творення нових питомих фразем і запозичення таких одиниць у кінці ХХ – на початку ХХІ століть спричинені рядом факторів екстра- й інтралінгвального характеру, які сприяють

динаміці національної фразеологічної підсистеми. Вони переконливо доводять, що нині українська мова інтенсивно розвивається, живе повноцінним, природним життям.

Перспективу досліджень убачаємо у функційно-стилістичному аналізі неофразем.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Венжинович, Н. Ф.** (2018). *Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології*. Ужгород: ФОП Сабов А. М.
2. **Каліта, І.**, Сівіцкая, Н., & Ляшчынская, В. (2019). Фразеалогічныя інавацыі ў лютэрку інтэрнэту. У *Беларуская мова ў лютэрку традыцый і інавацый* (с. 4–39.). Ŭstí nad Labem: PF UJEP.
3. **Коваленко, Н. Д.** (2021). Фразеологія в діалектному мовленні: ареальне варіювання і функціонування. (Дис. ... докт. філол. наук). Київ. Ін-т укр. мови НАН України.
4. **Краснобаєва-Чорна, Ж. В.** (2016). *Лінгвофраземна аксіологія: парадигмально-категорійний вимір*. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД».
5. **Мілева, І. В.** (2005). Евфемізація і дисфемізація у фразеотворенні говірок сходу України. (Автореф. дис. ... канд. філол. наук). Луганськ: Луганськ. нац. пед. ун-т імені Т. Шевченка.
6. **Пашинська, Л. М.** (2011). Фразеологічні неологізми в українському мас-медійному дискурсі. (Автореф. дис. ... канд. філол. наук). Київ: Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України.
7. **Селіванова, О.** (2004). *Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти)*. Київ, Черкаси: Брама.
8. **Скиба, Н. Г.** (2005). Активні фразеотворчі процеси в українській публіцистичній та художній прозі кін. XX – початку XXI століть. (Автореф. дис. ... канд. філол. наук). Київ: Київ. нац. ун-т імені Т. Шевченка.
9. **Ужченко, В. Д., & Ужченко, Д. В.** (2005) *Фразеологія сучасної української мови*. Луганськ: Альма-метер.
10. **Чабаненко, В.** (2001) *Фразеологічний словник говорів Нижньої Наддніпряничини*. Запоріжжя: Стат і К.
11. **Burger, H.** (2007). *Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. 3. Aufl., Berlin: Erich Schmidt.
12. **Chlebda, W.** (2011). The Identity of Phraseology. In *Research on Phraseology in Europe and Asia: Focal Issues of Phraseological Studies* (pp. 13–24). Białystok: University of Białystok Publishing House.
13. **Fleischer, W.** (2015). *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
14. **Naciscione, A.** (2010) *Stylistic use of phraseological units in discourse*. Amsterdam: John Benjamins publishing company.

REFERENCES

1. **Venzhynovych, N. F.** (2018). *Frazemika ukrainskoi literaturnoi movy v konteksti kohnitologii ta linhvokulturologii* [Phrasemics of the Ukrainian literary language in the context of cognitology and linguistic culture]. Uzhhorod: FOP Sabov A. M. [in Ukrainian].
2. **Kalita, I.**, Sivickaya, N., & Lyashchynskaya, V. (2019). Frazеalогichnyya inavacyi ў lyuste'rkі inte'rne'tu [Phraseological innovations in the mirror of the Internet]. In *Belaruskaya mova ў lyuste'rkі tradycij i inavacyj – Belarusian language in the mirror of traditions and innovations* (pp. 4–39.). Ŭstí nad Labem: PF UJEP [in Belarusian].
3. **Kovalenko, N. D.** (2021). Frazеolohiia v dialektnomu movlenni: arealne variivuvannia I funktsionuvannia

[Phraseology in dialect speech: areal variation and functioning]. *Doctor's thesis*. Kyiv. In-t ukr. movy NAN Ukrainy [in Ukrainian]. 4. **Krasnobaieva-Chorna, Zh. V.** (2016). *Linhvo-frazemna aksiolohiia: paradyhmalno-katehoriinyi vymir* [Linguophrasal axiology: paradigmatic-categorical dimension]. Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD» [in Ukrainian]. 5. **Milieva, I. V.** (2005). Evfemizatsiia i dysfemizatsiia u frazeotvorenni hovirok skhodu Ukrainy [Euphemization and dysphemization in the phrasal formation of sayings of eastern Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Luhansk: Luhansk. nats. ped. un-t imeni T. Shevchenka [in Ukrainian]. 6. **Pashynska, L. M.** (2011). Frazeolohichni neolohizmy v ukrainskomu mas-mediinomu dyskursi [Phraseological neologisms in the Ukrainian mass media discourse]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: In-t movozn-va im. O. O. Potebni NAN Ukrainy [in Ukrainian]. 7. **Selivanova, O.** (2004). *Narysy z ukrainskoi frazeolohii (psykhokohhnyivnyi ta etnokulturnyi aspekty)* [Essays on Ukrainian phraseology (psychocognitive and ethnocultural aspects)]. Kyiv, Cherkasy: Brama [in Ukrainian]. 8. **Skyba, N. H.** (2005). Aktyvni frazeotvorchi protsesy v ukrainskii publitsystychnii ta khudozhnii prozi kin. XX – pochatku XXI stolit [Active phrase-forming processes in Ukrainian journalistic and artistic prose, kin. 20th – early 21st centuries]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: Kyiv. nats. un-t imeni T. Shevchenka [in Ukrainian]. 9. **Uzhchenko, V. D., & Uzhchenko, D. V.** (2005) *Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy* [Phraseology of the modern Ukrainian language]. Luhansk: Alma-meter [in Ukrainian]. 10. **Chabanenko, V.** (2001) *Frazeolohichni slovnyk hovoriv Nyzhnoi Naddnyprianshchyny* [Phraseological dictionary of the dialects of Lower Dnipro]. Zaporizhzhia: Stat i K [in Ukrainian]. 11. **Burger H.** (2007) *Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. 3. Aufl., Berlin: Erich Schmidt [in German]. 12. **Chlebeda W.** (2011) The Identity of Phraseology. In *Research on Phraseology in Europe and Asia: Focal Issues of Phraseological Studies* (pp. 13–24). Bialystok: University of Bialystok Publishing House [in English]. 13. **Fleischer W.** (2015). *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag [in German]. 14. **Naciscione A.** (2010) *Stilistic use of phraseological units in discourse*. Amsterdam: John Benjamins publishing company [in English].

Дроботенко Валентина Юрївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови, Київський університет імені Бориса Грінченка, б-р Ромена Роллана, б. 13-В, кв. 10, м. Київ, 03170, Україна.

Tel.: +38-050-626-56-10

E-mail: makivka777@ukr.net

<https://orcid.org/0009-0003-8525-6493>

Drobotenko Valentyna Yuriivna – Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Docent, Associated Professor at the Department of Ukrainian Language, Borys Hrinchenko Kyiv University; 13B Romena Rollana Blvd., Apt. 10, Kyiv, 03170, Ukraine.

Стишов Олександр Анатолійович – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, Київський університет імені Бориса Грінченка; вул. Драгоманова, буд. 22, кв. 114, м. Київ, 02068, Україна.

Tel.: +38-067-184-80-55

E-mail: styshov@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6192-255X>

Styshov Oleksandr Anatoliiovych – Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Professor of the Ukrainian language department, Borys Grinchenko Kyiv University; 22 Drahomanova Str., Apt. 114, Kyiv, 02068, Ukraine.

Надійшла до редакції 06 березня 2023 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Дроботенко В. О., Стишов О. А. Нові фразеологізми в українській мові кінця XX – початку XXI сторіч. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. О. В. Халіман. Харків, 2023. Вип. 58. С. 183–197. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2023.58.13>

APA: Дроботенко В. О., & Стишов О. А. (2023). Нові фразеологізми в українській мові кінця XX – початку XXI сторіч. *Лінгвістичні дослідження*, 58, 183–197. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2023.58.13>